

DEMOKRASİ

1. Çoğunluğun Diktatörlüğü
 2. Temsili Demokrasi Yalanı
 3. Demokrasi, Ortalama Adam ve Propaganda
 4. Refleksivite
 5. Türkiye'de Demokrasi
 6. Sonuç
-

Serdar Kaya

www.derinsular.com

© Kasım 2007

1. ÇOĞUNLUĞUN DİKTATÖRLÜĞÜ

Demokrasinin gerekliliği konusunda şu anda dünyada bir fikir birliği var gibi görünse de, tarafların demokrasi kavramından ne anladıklarına ve demokrasiyi ne şekillerde uygulamaya koyduklarına bakıldığında, ilk bakışta edinilen bu izlenimin geçerliliği şüpheli hale geliyor. Bugün Avrupa'da, daha çok Atina'nın demokrasisinden mülhem bir *liberal demokrasi* hakimken, ABD'de Roma'nın cumhuriyetinden evrilmiş bir *demokratik cumhuriyet* yürürlükte. Popüler manada her iki rejim de demokrasi olarak nitelendirilse de, daha dikkatle incelendiğinde, Batı medeniyetinin farklı uzantıları olan bu iki toplumun hakim değerlerinde önemli farklılıklar gözlenebiliyor.

Aynı medeniyetin farklı kolları arasındaki değişikliklerin zamanla daha da artması konunun bir yönü. Farklı kavramsallaşmalara etki eden bir diğer yön ise, demokratik bir düşünce geleneğine sahip olmayan, ancak demokratikleşme yönünde değişim gösteren toplumların kendi anlayışları çerçevesinde bir demokrasi anlayışı ortaya koymaları (ya da ortaya çıkardıkları demokratik rejimin kendi yerel siyasi geleneklerinden de beslenmesi).

Siyasi geleneğin oluşmasının zaten baştan bir *değişim* ve *etkileşim* süreci olarak ele alınabileceği doğru olsa da, bu gerçek, kavramların analiz edilirken öncelikle *hangi temel üzerine bina edildiklerinin* göz önüne alınması gerektiği gerçeğini yadsımıyor.

İlk olarak Eski Yunan şehir devletlerinde uygulandığı kabul edilen ve (doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla) çoğunluğun iktidarı (majority rule) anlamına gelen demokrasi, tarih boyunca zaman

zaman kesintilere uğrayarak gelişimini ve değişimini sürdürdü. Eski Yunan demokrasisinde kölelerin ve kadınların oy hakkının olmayışı gibi uygulamalar günümüz demokrasilerince kabul edilemez olarak görülüp artık tartışma konusu dahi edilmese de, demokrasi konusunda genel bir mutabakatın olduğunu söylemek de epey zor. Bu nedenle de, demokrasi, dünyanın farklı yerlerinde, farklı anlayışlar çerçevesinde, gerek sosyalizm, gerekse liberalizm merkezli düşüncelerle eklemlenerek o düşünceler ekseninde yorumlanıyor. Bunun sonucu olarak da, demokrasi (sözgelimi) liberalizmi etkilediği ölçüde, liberalizm de demokrasi üzerinde belirleyicilik kazanabiliyor.

Bütün bu nedenlerden ötürü, demokrasi kavramının değerlendirmesi yapılırken, farklı düşünce dünyalarında oluşan ve şekillenen farklı demokrasilerin değil, demokratik düşünceye temel teşkil eden çıkış noktalarının göz önüne alınması ve demokrasi ile bireysel haklar arasındaki ilişkinin bu temel çıkış noktaları üzerinden analiz edilmesi gerekiyor.

Çoğunluğun İktidarı

Atina demokrasisi, bütün vatandaşların katılımıyla toplanan mecliste (ekklesia) yapılan oylamaların *basit çoğunluk* esasıyla karara bağlanması prensibine dayanıyordu. Bu anlayış, Yunan şehir devletlerinin ardından uzun süre nadasta kaldı. Ancak aradan asırlar geçtikten sonra, 18. yüzyıl Batı Avrupasında aristokrasi karşıtlarının demokrasi kavramını sahiplenmeleriyle birlikte, (o dönemde artık 'başıboşluk' gibi anarşik bir manada kullanılan) demokrasi, 'aristokrasi karşıtlığı' nı ifade etmeye başladı ve modern dönem boyunca giderek daha fazla 'sivil özgürlükler' ile iç içe geçti. Ancak bu elbette klasik liberal çizgide, sosyal hayatın her alanını kuşatıcı bir özgürlük değildi.

Avrupa demokrasisinin bugünkü haline evrilmesi, klasik liberalizmin daha korumacı bir yapıya bürünmesi ve ardından yeni liberalizm ile demokrasinin evlenmesiyle gerçekleşti. Türkiye'de nitelendirildiği şekliyle sosyal demokrasiye karşılık gelen bu rejim, sosyalist öğeler barındıran bir 'çoğunluk rejimi' idi - ki bu da demokrasi kavramının aslına irca etmesi anlamına geliyordu. Ancak bunun ne derece iyi bir şey olduğu fazlasıyla yoruma açık. Şöyle ki, iktidarın halka ait olması düşüncesi her ne kadar sağlıklı olsa da, demokrasilerde asıl temsil edilen 'halk' değil, 'halkın çoğunluğu' oluyor. İktidarı (tanımı gereği) çoğunluğa veren Atina demokrasisi, böylelikle geniş kitlelerin (haklı ya da haksız) taleplerini iktidara taşımanın yolunu açıyor.

Bu noktada, modern toplumlarda çoğunluğu işçi sınıfının oluşturuyor olmasından hareketle ortaya çıkmış olan 'Sovyet demokrasisi' kavramını hatırlamak gerekli. 'Çoğunluğun iktidarı' olan demokrasinin, çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu bir toplumda 'işçi sınıfının iktidarı'na dönüşmesi elbette çok zor değil. Bu durum, demokrasi ile 'proletarya diktatörlüğü' arasındaki çizginin kılınmasını ve daha da önemlisi, demokrasinin proletarya diktatörlüğüne dönüştürülmesinin gerekçelendirilebilmesini sağlıyor. (Zaten Sovyetler Birliği de, vatandaşlarına, dünyadaki en iyi demokrasiye sahip oldukları yönünde propaganda yapıyordu.)

Bu yapı, bireysel haklar adına elbette ciddi bir tehlike teşkil ediyor. Çünkü klasik demokrasi teorisi, çoğunluğun iktidarının, çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşmesine fazlasıyla müsait bir yapı öngörüyor ve demokrasiyi çoğunluk içerisinde yer almayanlar adına son derece tehlikeli bir rejim haline getiriyor. Avrupa'daki çoğunluğun böyle bir diktatörlükten değil, çoksesli bir toplumdaki en iyi demokrasiye sahip oldukları yönünde propaganda yapıyordu.)

teorisinin temelindeki bu sorunu ortadan kaldırmıyor. Dahası, bu anlayış çerçevesinde düşünce geleneğini oluşturmuş olan Avrupa'da, çoğunluğun isteği doğrultusunda hiçbir dayatma uygulanmıyor da değil. Örneğin, eşitlik ilkesini 'mutlak eşitlik' olarak algılayan Avrupa'daki çoğunluk, ekonomik eşitlik olmadan gerçek anlamda bir demokrasinin mümkün olmayacağını düşünüyor ve buradan hareketle de, devletin ya Robin Hood'luk yaparak gelir dağılımını eşitlemeye çalışması, ya da temel üretim araçlarına sahip olması gerektiği sonucuna varıyor.

Konunun bu yönü dikkate alındığında, Türkiye'de, 'Demokrasi İstiyoruz!' diye yollarda yıllarca yürüyen ve kolektivizmin doruğa vardığı bir sistemi 'özgürlükler adına' talep eden devrimcilerin akıllarından geçen politik yapının niteliği konusunda daha net bir fikir sahibi olmak mümkün.

Her ne kadar yıllar boyunca demokrasi merkezli zengin bir düşünce geleneği oluşturulmuş olsa da, bütün bu temel kabullerinden ötürü demokrasiyi zengin bir ideolojiden ziyade, içini çoğunluğun değer yargılarının doldurduğu boş bir kaba benzetmek çok daha yerinde olur.

2. TEMSİLİ DEMOKRASİ YALANI

Atina demokrasisinde, 18 yaşın üzerindeki erkeklerin 'ekklesia' adı verilen meclislerde bir araya gelmeleri ve gündem maddeleri hakkında oy kullanmaları suretiyle çoğunluğun fikri belirlenirdi. Günümüzde köleliğe bir son verilmiş olması ve kadınların eşit haklara sahip olmaları nedeniyle, demokrasinin o döneme nazaran çok daha kuşatıcı olduğu söylenebilir. Ancak demokrasi kavramı etrafında yaşanan evrimlerin bütün yönleriyle olumlu olduklarını söylemek çok zor.

Günümüz demokrasileri, halktan giderek daha da uzaklaşma eğiliminde. Bu durum, partiler bazında işletilen temsili sistemin bir sonucu. Zira halk, artık 'tekil politikalar' üzerinde söz sahibi olmayıp, belli politikalardan oluşan 'sepetlerin' söz konusu olduğu parti programlarına oy vermek durumunda.

Bu işleyiş, 'çoğunluğun iktidarı' olması yönüyle baştan zaten yetersiz kalan demokrasinin, çoğunluğu dahi kuşatamayan, çarpık bir yapıya bürünmesine neden oluyor.

Temsilde Belirsizlik

İnsanlar, yapıları gereği, sayılı ilgi ve duyarlılık alanlarına sahip iken, çok sayıda diğer konuya karşı duyarsızlar. Bunda da elbette bir sorun yok. Ancak, parti bazlı sistem gereği, *tekil politikaların* değil, çok sayıda politikardan oluşan *sepetlerin* oylamaya sunulması, seçmenlerin yüzlerce farklı başlıktan oluşan politikalar hakkında 'sadece kendilerini ilgilendiren birkaçını dikkate alarak' değerlendirme yapmalarını kaçınılmaz kılıyor. Örneğin, kürtajın yasaklanması ya da serbest bırakılması konusunda ciddi derecede bir duyarlılığa sahip olan insanların, bu hassasiyetlerini en iyi şekilde dile getiren politikaları savunan bir partiye, *söz konusu partinin diğer konulardaki uygulamalarını pek dikkate almaksızın* oy veriyor olmaları, demokrasilerde sıklıkla rastlanan bir durum.

Bu noktada temsili demokrasi kavramı da geçerliliğini tamamen yitiriyor. Çünkü, herkesin farklı nedenlerden ötürü, farklı beklentilerle oy verdiği bir partinin seçmenlerinden oluşan bir çoğunluğun homojen bir yapıya sahip olamayacağı gerçeği, söz konusu çoğunluğu temsil edecek olanların 'neyi' temsil ettikleri sorusunu da iyice belirsizleştiriyor.

Konu elbette bir tür *seçici aktivizm* olarak nitelendirilebilecek bu temsil sorunu ile sınırlı değil. Partilerin, politikalarını belirlerken makul ve adil bir değerlendirme yapmaktan ziyade, *hangi politikaların seçmene daha cazip geleceği* üzerinde durmaları da demokrasiler adına ciddi bir sorun oluşturuyor. Çünkü, devletçiliğin dışlanması demokrasi adına bir gerek şart olmadığından, en büyük kaygısı her zaman 'bir sonraki seçim' olan politikacıların seçmenleri cezbetme adına popülist politikalar üretmeleri kaçınılmaz oluyor. 'Çoğunluğa rüşvet verme' adına popülist politikalara kapı açılması da, devlet regülasyonunun ve vergilerin artmasına neden oluyor. Avrupa'da, çalışan insanların gelirlerinin yarısına *vergi* adı altında el koyan devletlerin, bu parayla, devletten geçinmeye alışmış olan, çalışmak istemeyen, tembelleşmiş nesillerin işsizlik sigortalarını finanse etmeleri, demokrasinin, devletçiliğe ve suistimale kaymaya son derece açık olan yapısının bir sonucu.

Hatırlanması gereken bir diğer şey de, temsili demokrasinin, yani 'çoğunluğun iradesinin tecelli etmesinde aracı kullanılması' uygulamasının meşruiyet kaynağı. Temsili demokrasi, 'günümüzde halkı her gerektiğinde büyük meydanlarda toplamanın pratik olmayacağı' gerekçesiyle meşruiyet kazandı. Halbuki politikacılar artık çok önemli konularda dahi referanduma gitmekten çekiniyorlar. 2003 yılı başlarında büyük çoğunluğu demokrasiyle yönetilen ülkelerde milyonlarca insanın savaş karşıtı yürüyüşlere katılması, hatta kamuoyu yoklamalarında savaşa karşı olan insanların %90'lara karşılık gelmesi, bu ülkelerde halkın *sözde* iradesinin *sözde* temsilcilerinin *sebepleri hiç de inandırıcı olmayan, gayrimeşru* bir savaşa destek vermelerini engelleyemedi. Savaşların yine halktan toplanılan vergilerle finanse edildikleri hatırlanacak olursa, halkın parasının zorla alınıp rızasının dışında kullanılabildiği bir sistemin, vatandaşların alınacak olan her karara doğrudan katıldığı klasik demokrasi anlayışından epey uzaklaşmış olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Çoğunluğun Yanılabilirliği

Temsili demokrasinin gerekçelendirilmesi söz konusu olduğunda, genellikle bütün vatandaşların eskiden olduğu gibi bir araya getirilmesinin imkansız olduğu nazara verilse de, gelişen teknoloji sayesinde bu durumun artık problem olmaktan çıktığı söylenebilir. Ancak buna rağmen, doğrudan demokrasinin içerisinden doğmuş olduğu söylenen temsili demokrasinin aslına rücu etmesini beklemek pek mümkün değil. Zira günümüzde 'halkın temsilciliği' işini bizzat yapan yasama ve yürütme organı mensuplarının da farkında olduğu gibi, kararları doğrudan çoğunluğun alması pratik anlamda pek çok sorun doğuracak, demokrasinin dozu artırıldığı ölçüde, çözümlenen çok daha fazla sayıda yeni sorunlar (ramification) ortaya çıkacaktır. Çünkü bir düşüncenin çoğunluk tarafından desteklenmesi, o düşüncenin doğru (ve daha da önemlisi, işlevsel) olmasını gerektiriyor.

Socrates'ın hayatı, 'tepki çeken öğretileri nedeniyle', Atina'da, Atina'nın demokrasi anlayışı çerçevesinde 'oylamaya sunuldu' ve Socrates, 'çoğunluğun oyuyla' ölüm cezasına çarptırıldı - ve öldürüldü. Bu tarihi gerçek, demokrasinin, azınlıkta kalanların bireysel hakları adına ne denli korkunç bir tehlike oluşturduğunu gözler önüne seriyor. Bir insanın hakk-ı hayatının ya da hayatının akışını etkileyen uygulamaların bir zorbanın iki dudağı arasında olması bugün herkesin karşı çıktığı bir durum. Ancak aynı 'haddini aşmış' yetkiyi, niteliğini dahi tam olarak bilmediğimiz bir kalabalığın 'çoğunluğuna' vermek de aynı derecede sorunlu.

Yine de bu işleyiş karşısında asıl üzerinde durulması gereken nokta, bireysel haklar söz konusu olduğunda demokrasiye de şüpheyle bakanlardan ziyade, demokrasi yanlısı olduğunu iddia edenlerin durumu. Zira *doğrudan* demokrasiden uzak durarak *dolaylı* olanı yeğleyenler daha çok onlar. Bu tercihleri de ne yazık ki bireysel haklar dostluğundan ileri gelmiyor.

3. DEMOKRASİ, ORTALAMA ADAM VE PROPAGANDA

Politikanın bir güç ve kontrol sanatı olarak değerlendirilecek olursa, demokrasinin, iktidarı 'çoğunluğa' veren yapısının suistimale fazlasıyla açık olduğu daha iyi anlaşılabilir. Zira çoğunluğu ele geçirmek iktidarı da ele geçirmek anlamına geldiğinden, kitlelerin tesir altına alınması gücün elde edilmesi adına vazgeçilmezdir. Bu nedenle, demokrasilerde propagandanın varlığı kaçınılmazdır ve 'tarih boyunca, ne zaman bir demokratik rejim kurulsa, propaganda da, farklı türleriyle, bu rejimin yanındaki yerini almıştır'.¹

Sistemle iç içe geçen propaganda, zamanla demokrasiyle tamamen kaynaşarak, farklı dengeleri olan yeni bir yapının doğmasına neden olur. Söz konusu dengelerin niteliği nedeniyle de, bu yeni yapıyı 'çoğunluğun yönlendirilmesi' ekseninde değerlendirmek gerekir.

Demokrasinin Varsayımları

Demokrasi – tıpkı neoklasik ekonomi anlayışında olduğu gibi – insanların rasyonel olduğu varsayımına dayanır. Atina'daki uygulamalarda ise, demokrasinin, 'politik duyarlılığı olan',

¹ Ellul, Jacques. 1969. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Alfred A. Knopf. 232.

'katılımcı' bir insan tanımı üzerine bina edildiği konusunda da fikir verici mahiyette.

Thucydides'in rivayet ettiği, Pericles'e ait olan şu sözler, bu durumun çok net bir ifadesi: 'Biz, politik katılımda bulunmayan adam, kendi işine bakan adamdır demiyoruz. Biz, böyle bir adam, burada işi olmayan adamdır diyoruz.'²

Bu varsayımların gerçekten epey uzak oldukları son derece açık.

'Politik duyarlılık' ve 'katılımcılık' varsayımının geçersizliği konusunda, gerek seçimlere katılım oranının düşük olması, gerekse katılımcıların genele değil, belirli konulara odaklanan duyarlılıklarından doğan bir motivasyonla hareket ediyor olmaları fikir verici olabilir.

Rasyonalite konusu ise, çok geniş ara ilgilere sahip. Şöyle ki, herhangi bir toplumda bir düşüncenin hakim duruma gelmesi, bu düşünceye rasyonel bir süreç sonucunda varılmış olmasını gerektirmiyor. Diğer yandan, temsili demokrasi ile ilgili kimi yanlış varsayımlardan hareketle çoğunluğun oylarının topluma hakim olan düşünceleri yansıttığı sonucuna varmak da, olayları fazlasıyla basite indirgeyerek değerlendirmekten ileri geliyor. Zira bir toplumda hakim olan düşünceler sürekli değişmekte olduğundan, iktidarın karar alma mekanizmasını (istese dahi) bu değişken yapıya endekslemesi mümkün olmaz. Bu durum da, demokrasilerin işlevsel olabilmeleri adına, *iktidarın çoğunluğun düşüncesini değil, çoğunluğun düşüncesinin iktidarı* takip etmesi gerekli oluyor.

'Propaganda' adlı kitabında bu konuya değinen Jacques Ellul, 1957 yılında Nikita Khrushchev'in ekonomik anlamda yeniden yapılanmaya yönelik tezlerinin halka kabul ettiriliş şeklini, bu duruma iyi bir örnek olarak sunuyor.³

Khrushchev yönetiminin söz konusu tezleri halka sunması ve bu tezlerin propaganda uzmanlarınca sendikalarda, komsomollarda, fabrikalarda halka izah edilmesi ile başlayan süreç, çeşitli tartışmalarla devam etmişti. Ardından Komünist Parti Merkez Komitesi'nin resmi yayın organı olan Pravda, sütunlarını halka açmış, çok sayıda vatandaşın düşünceleri, yorumları ve değişiklik önerileri gazetenin sayfalarına taşınmıştı. Bütün bunlardan sonra, iktidarın sunduğu program teklifi *en küçük bir değişiklik dahi yapılmadan* yürürlüğe konmuştu. Gündeme getirilen değişiklik önerileri ise, bu önerilerin çeşitli *bireylerin* görüşlerini yansıttığı, dolayısıyla da *bireysel, azınlık görüşleri* oldukları, dolayısıyla da, çoğunluğu esas alan demokrasi anlayışı çerçevesinde *önemsiz* oldukları gerekçesiyle reddedilmişti. Fakat asıl amaç, halkın karar alma sürecine katılımını sağlamak değil, halka fikrini sormak, bu fikirlerin ifade edilmesine, tartışılmasına olanak tanımak ve bu şekilde halka fikirlerinin dikkate alındığı intibasını vermek suretiyle kitlelerin hislerini tatmin etmeye çalışmaktı. Ellul, bu yaşananlarla ilgili olarak, 'Böyle bir demokratik görünüm, her otoriteryen hükümet için vazgeçilmezdir' yorumunu yapıyor.

Bu noktada, devletlerin, (resmi ya da gayriresmi) ideolojilerini, 'felsefi kaygılarla' değil, 'menfaatleri gereği' savduklarını, amaçlarına en iyi seviyede hizmet edecek olan teorileri önce akla uydurup (rationalization), sonra da halka benimsetmek üzere gerekçeledikleri (justification) gerçeğini hatırlamak gerekiyor.

Ancak *iktidarın, çoğunluğun düşüncesini değil, çoğunluğun düşüncesinin, iktidarı* takip etmesi için, belli konularda şartlandırılmış olan, bu nedenle de benzer konulara benzer tepkiler veren,

² Breyer, Stephen. 2005. *Active Liberty, Interpreting Our Democratic Constitution*. New York: Albert A. Knopf. 134.

³ Ellul 130.

hepsinden önemlisi, birbirine fazlasıyla benzeyen 'ortalama insan'lardan (common man / average man / mass man) müteşekkil bir yığının 'oluşturulmuş' olması gerekir.

Ortalama İnsan

Çoğunluğu oluşturan Ortalama İnsan'ın modern dönem versiyonu, kullanılmaya ve yönlendirilmeye son derece müsait bir yapıya sahiptir.

Ortalama İnsan, günde yaklaşık 8 saat çalışır. En az bir gazete okur. Televizyon izler. Çok (ama çok) miktarda, gerekli gereksiz malumata maruz kalır. Hakkında fikir sahibi olduğunu zannettiği konulara tam anlamıyla hakim değildir. Bilgileri yüzeysel ve popüler seviyededir. Bu nedenle de, ülkesinde ve dünyada farklı konularda yaşanan değişimleri algılayabilmekten uzaktır. Eğer 'özgür' olduğu kabul edilen bir ülkede yaşıyorsa, halkın iradesinin kutsal olduğuna ve bu iradenin demokrasi ile tecelli ettiğine inanır. Bu yaklaşım neticesinde de, demokrasiyi de tartışılmaz bir tabuya dönüştürmüştür.

Ortalama İnsan vatandaşlarıyla aynı eğitim sürecinden geçmiş, toplumda hakim olan/kılınan değerler doğrultusunda etrafındakilerle aynı kalıba girmiş, böylelikle de topluma *entegre* olmuştur. Algıları, yaklaşımları, refleksleri, ait olduğu sosyal grubun niteliğini yansıtır. Ortalama İnsan'da, mensubu olduğu sosyal grubun yapısıyla ilişkilendirilemeyecek çok az şey vardır.

Ortalama İnsan, düşünceleriyle değil, duygularıyla vardır. Reaksiyon gösterir, ancak reaksiyon gösterdiği konuları gereğince anlayabilmiş olması gerekmemektedir. Müteselsil olayları birbirine bağlaması ve analiz edebilmesi pek ihtimal dahilinde değildir; kronikleşen *unutkanlığı* nedeniyle de bu hepten zorlaşır.

Ortalama İnsan, propagandanın ürünüdür. Propagandanın ona öğrettikleri haricinde o hiçbir şeydir. 'Bu yabancılaşma mekanizması, genellikle ya bir kahraman veya liderin kimliği ya da izdüşümüne, ya da yığınlar ile entegre olmaya tekabül eder. Bu iki mekanizma arasında karşılıklı bir ilişki de vardır: Hitler yanlısı bir genç kendisini Führer'ine adadığında, bu davranışıyla propaganda tarafından kaynaştırılmış yığınlara dahil olmuş olur. Genç bir Konsomol, Stalin'in şahsi kültüne teslim olduğu anda, yığının bir parçası olmuş olur.'⁴

Operasyonel Propaganda

Ortalama İnsan'ın, düşünceleriyle değil, duygularıyla hareket etmesi istendiğinden, propagandanın (mümkün olduğunca büyük bir) çoğunluğu kontrol altına almak üzere gerçekleştirdiği entegrasyonun, felsefi bir alt yapıdan ziyade, *duygusal*, tepki merkezli bir ruh hali üzerine bina edilmesi istenir.

Her türlü bireyselliği ve özgür düşünebilme ve karar alabilme yeteneğini kısa devreye tabi tutmayı ve insan davranışlarında duygusallığı belirleyici kılmayı amaçlayan propaganda, böylelikle, bir yandan Ortalama İnsan'a izahı gayet zor olan politikaların felsefi temellerini halka

⁴ Ellul 171-172.

ispat etme gerekliliği ortadan kaldırırken, diğer yandan da, ileride politikaların değişmesi durumunda kitlelerin *tekrar dönüştürülebilmelerini* kolaylaştırmış olur.

Felsefi kaygılarla hareket ederek benimsediği politikalara uygulama imkanları aramaktan ziyade, menfaat eksenli endişelerle hareket eden iktidar, değişen şartlar doğrultusunda propagandanın niteliğinde de çoğunluğun düşüncesini yeniden şekillendirecek değişiklikler yapmak istediğinde, hisleriyle hareket eden ve davranışlarıyla düşünceleri arasında zorunlu bir ilişki bulunmayan insanları *tekrar dönüştürmesi* nisbeten daha kolay olacaktır. Bugün 'Evet!' dediğine, yarın 'Hayır!' diyebilen propaganda (ya da liderler) karşısında dahi kitlelerin iktidarı takip etmeyi sürdürmesi, modern dönemin düşünce özürlü Ortalama İnsan'ına hakim olan psikolojinin bir sonucudur.

Ortalama İnsan, sistemin kuklası haline geldiğinden, politikalarda yapılan değişikliklerin farkına varsa ve söz konusu değişiklikler karşısında şaşkınlığa uğrasa dahi, propagandaya karşı koyacak güce ve kararlılığa hiçbir zaman sahip olamaz. Düşünsel kamplara olan aidiyetleri ya da yıllarca beyninde kemikleşmiş olan duygusal simgeleri zihninden söküp atması, geğmişte yaptıklarını reddetmesi, içinde bulunduğu ya da yakınlık duyduğu çevreyi terk etmesi, her zamanki gazetesini okumayı bırakması⁵ ve hepsinden önemlisi, kendisini şartlandırdığı duygulardan ve paradigmalardan soyutlayıp, sıfırdan, özgür bir düşünce yapısı inşa etmesi ihtimali çok (ama çok) düşüktür. Bu tür zihinsel devrimler, Ortalama İnsan'ın haddini fazlasıyla aştığından, böyle bir durumla karşı karşıya kalan kişi, mensubu olduğu kampı terk etmek yerine, yaşanan değişim konusunda makul gerekçeler bulmaya çalışarak kendini kandırma yoluna gidecektir.⁶

Bu durum, kitlelerin ne düşündüğüne değil, ne yaptığına odaklanan ve bu nedenle de belli koşullarda kitle ruh haletinin doğru şekilde manipüle edilmesiyle istenilen sonuçların elde edilmesini amaçlayan ve onları belli duygusal semboller doğrultusunda şartlandıran propagandanın bir sonucu.

Demokrasilerde çoğu zaman ideolojik bir derinliği olmayan propagandanın, nisbeten karmaşık sayılabilecek teorilerin halka kavratılmasıyla ilgilenmemesinin nedeni budur. Yığınların 'ne düşündüklerine' değil, 'ne yaptıklarına' odaklanılıyor olması, bu nedenle de, belli durumlarda belli şartlı tepkileri verecek insan tipinin hedeflenmesi, demokrasilerde propagandanın, ideolojik olmaktan uzak, son derece *operasyonel* hedefleri olduğu anlamına gelir.

Demokrasilerde İki Boyut

Bütün bunlar sonucunda, demokrasi, iktidar ve halk boyutunda cereyan eden iki farklı gündemin söz konusu olduğu, iki boyutlu bir yapıya bürünüyor.

İktidarın gündemini, dış politika, ekonomi gibi belli seviyede bir uzmanlık gerektiren, bu nedenle de halkın büyük bir çoğunluğunun net bir fikir sahibi olmadığı konular oluştururken, aynı iktidar,

⁵ Ellul 18.

⁶ Türkiye'de 'Dün dündür, bugün bugündür' diyen liderler bu kapsamda değerlendirilebilir. Daha güncel bir örnek ise, geğmişten bugüne Batılılaşmayı ve Batıyla entegrasyonu savunmak suretiyle prim yapmaya çalışan sağcı ve solcu kesimlerin, şimdilerde 'ulusalcılık' çatısı altında Batı düşmanlığı doğrultusunda politika üretmeleri ve bu durumun kendi kitlelerin 'çoğunluğuna' tuhaf gelmemesidir. Böyle bir ortamda, Maocu bir lider milliyetçi bir söyleme yönelebilirken, geğmişte kalabalıklarını birbirine kırdıran düşman cepheler de geğmişteki katilleriyle ittifak kurabilmektedir. Adolf Hitler'in hem 1939 yılındaki demokrasi karşıtı söylemine, hem de 1943 yılındaki demokrasi yanlıtı söylemine inanabilmiş olan kitlelerin algı sistemiyle bu güruhunki arasında fark yoktur.

halkla ilişkilerinde, sosyal güvenlik, enflasyon ya da asgari ücret gibi 'çoğunluğun gündeminde olan' tekil konuları temel alan, bir başka deyişle gerçek gündemin sadece küçük bir kısmını oluşturan (ve dolayısıyla ciddi belirleyiciliği olan pek çok konuyu ıskalayan) sahte bir bilgi akışını da yönetmek zorunda kalıyor. Bu şartlar altında, bir yandan 'gerçekten önemli işler' yapılırken, diğer yandan halkın menfaatlerinin mümkün olduğunca (en azından bir sonraki seçim sonuçlarını riske atmayacak ölçüde) tatmin edilmeye çalışılması, halkı, *iktidarın bekası adına mutlu edilmesi gereken bir güruh* konumuna itiyor.

Konu demokrasi açısından ele alındığında, iktidar-halk ilişkisinin, sistemin yapısından ötürü, baştan sorunlu olduğu göze çarpıyor olsa da, konu sadece bununla da sınırlı değil. İktidarın, 'farklı bir gündemi olan' halkın kimi tekil taleplerini yerine getirmek suretiyle icraatlarının topyekün oyladığı bir seçimi kazanması, baştan zaten problemlili olan 'çoğunluğun iktidarı' kavramını iyice manasızlaştırıyor. ABD'de cumhuriyetçilerin 2004 yılı seçimleri öncesinde eşcinsel evliliklerinin yasallaşması konusunu kaşımak suretiyle ülke gündemini işgal eden onca önemli sorunun ikinci plana atılmasını sağlamaları, bunun sonucunda da, (kilise katılım oranı ile seçim sonuçları arasındaki korelasyonun iyice belirginleştiği) ABD'de bu konunun seçim sonuçlarında ciddi bir belirleyicilik kazanabilmiş olması, bu konuya güzel bir örnek olabilir.

Demokrasilerin iktidarın suistimaline fazlasıyla açık olmaları bunlarla da sınırlı değil.

Demokrasilerde halkın taleplerine kutsiyet atfedilmesi, bu taleplerin yerine getirilmesi konusunun 'iktidarın varlık sebebi' olarak karşımıza çıkmasına neden oluyor. Ancak, iktidarlar, halkın kimi şeyleri talep etmesini sağlamak suretiyle, normal şartlar altında uygulamaya koymakta epey zorlanacakları kimi politikaları rahatlıkla hayata geçirmeye çalışma yoluna gidebilirler. Aslında 'çoğunluğun fikri' diye bir şey olmadığını farkında olan iktidar, halka hakim olan (çoğu zaman sığ ve irrasyonel) düşüncelerin sürekli değişim içerisinde olduğunun ve halkın pek çok politik gelişmeyi bilmekten (ve bilmesine izin verilenleri de gereğince anlamaktan) aciz olduğunun farkındadır. Bu nedenle de, iktidar, halkın belli şeyleri talep etmesine neden olacak yönde propagandaları uygulamaya koyarak, bu talebin doğmasına zemin hazırlayabilir. Olaylar kendi seyrinde akıp giderken hiç kimsenin haberdar dahi olmadığı bir konuda gerekli propaganda yapılarak siyasi ortam istenilen kıvama getirildiğinde, halk konuyu gündemine alacak, bu konudaki talepler de 'halkın demokratik talebi'ne dönüşeceğinden yürürlüğe konacaktır.

İşin aslına bakıldığında, bu durum, çok önceden bir şeyi yapmaya karar veren iktidarın, o konuda yığınlarda bir talep uyarılmasından ibaret iken, operasyon tamamlandığında, halk, bir talepte bulunduğunu ve bunun sonucunda iradesinin tecelli ettiğini zannedecektir.

Örneğin, Adolf Hitler, 1936 ve 1939 yılları arasında yaptığı pek çok konuşmada barıştan ve problemlerin barış içerisinde çözülmesi gerektiğine olan inancından söz ediyor, savaş istediği şeklinde yorumlanabilecek herhangi bir söz sarf etmiyordu. Gün gelip de Alman halkı 'Çekoslovakya'nın özgürleştirilmesine' karar verdiğinde, Alman hükümetinin bu ülkeyi işgal etmekten (ve dolayısıyla halkının iradesini tecelli ettirmekten) başka hiçbir seçeneği kalmamıştı!⁷

⁷ Ellul 132.

4. REFLEKSİVİTE

Sosyal bilimler, insanları ve insan gruplarını incelediğinden, yapılan araştırmalar, (doğal bilimlerin aksine) var olan bir *kesinliği* değil, *göreceliliği* açıklamaya odaklanır. Çünkü, sosyal bilimlerde genelgeçer nedenselliklerden söz etmek her zaman mümkün değildir. Zira aynı sebepler farklı toplumlarda aynı sonuçları doğurmayabilir. Bu farklı sonuçların karşılaştırmalı çalışmaları açıklanmaya çalışılan nedenleri, aynı zamanda söz konusu göreceliliğin de temelini oluşturur.

İnsan davranışlarını (ve dolayısıyla kesinliği) karmaşıklaştıran nedenlerden biri de refleksivitedir. Refleksivite, insanların gelişmeleri gözlemleyerek gelecek konusunda aldıkları kararların da (tıpkı gözlemlemekte oldukları gelişmeler gibi) hazırlanmakta oldukları geleceğe etki etmelerini ifade eden bir kavram. Karl Popper'ın 'Oedipus Etkisi' olarak nitelendirerek sosyal bilimler metodolojisine kazandırdığı refleksivitenin sosyal fenomenlerin yorumlanmasına önemli bir açılım kazandırdığı söylenebilir.

Sosyal bilimlerin insanlara (ve insanların ortaya koyduklarına) odaklanıyor olması, mükemmel olmayan, kompleks bir yapının incelenmekte olduğu anlamına geliyor. İnsanların mükemmel olmaktan uzak olan yapılarının *düşüncelerine*, mükemmel olmayan düşüncelerinin de *karar ve davranışlarına* yansıyor olduğunu dikkate alan refleksivite, kusurlu düşüncelerden hareketle geleceğe yönelik karar ve davranışlarını belirleyen insanın, bu tavrıyla eylemlerinin sonuçlarını da etkilediği üzerinde duruyor. Söz konusu düşünce ve kararlar geleceğe yönelik beklentilerin de tesiri altında olduğundan, bu doğrultuda gerçekleştirilen davranışlar, geleceği de şekillendiren bir durumu ortaya çıkarıyor.

Finansal Refleksivite

London School of Economics'de öğrenim gördüğü yıllarda Karl Popper'ın öğrencisi de olan George Soros'un ikincil sermaye piyasalarında refleksivite teorisi üzerinde (akademik anlamda olmasa da) çalışmaları mevcut.

Soros, refleksiviteyi iki basit fonksiyon ile ifade ediyor. Herhangi bir durum (y) hakkında katılımcıların *görüşleri* (x), 'x = f(y)' şeklindeki *bilişsel fonksiyon* ile ifade edilirken, katılımcıların mükemmel olmayan düşünce ve davranışlarıyla şekillenen *sonuçları* ifade eden *katılım fonksiyonu*, y = b(x) şeklinde ifade buluyor. Zamanın akışı da fonksiyona dahil edildiğinde, bu iki fonksiyon şu şekilde genişletiliyor:

$$y_{t2} = f [by_{t1}] \text{ (bilişsel fonksiyon)}$$

$$x_{t2} = b [x_{t1}] \text{ (katılım fonksiyonu)}$$

Örneğin, çok sayıda insanın bir hissenin değerinin yükseleceğine inanması, (ortada reel anlamda herhangi bir neden olmasa bile) söz konusu hissenin değerinde yükselişe neden olabilir. Bir başka deyişle, 'finansal bir hipotezin karlı olabilmesi için hipotezin doğru ya da yanlış olması gerekmez, genel kabul görmesi yeterlidir'.⁸

Sosyal hayatın her alanında refleksif karaktere sahip durumlar gözlemlemek mümkün. Örneğin, tüketici davranışları söz konusu olduğunda da, arz-talep dengesinin rasyonel olmayan düşünce

⁸ Soros, George. 2000. *Open Society: Reforming Global Capitalism*. New York: Public Affairs. p.30.

ve davranışlar doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkün. Bireyler, secme özgürlükleri gereği, kimi zaman kendi irrasyonel davranışlarının bilincinde de olarak, istedikleri mal ya da hizmete istedikleri miktarda ödeme yapabilirler. Ancak politika (ve özellikle demokrasi) söz konusu olduğunda durum bundan epey farklı.

Politik Refleksivite

Amerikalı ekonomi profesörü Walter Williams'ın, 22 Haziran 2002 tarihinde Capitalism Magazine'de yayınlanan bir yazısı, politik refleksivite konusuna iyi bir girizgah sunabilecek yorumlar içeriyor. Profesör Williams, 'Demokrasi İstiyor Muyuz?' başlıklı yazısına iki soru cümlesiyle başlıyor:

Bütün önemli kararların alınmasında, demokratik insanların - çoğunluğun oyu ile ifade bulan - iradelerine olan inanç şeklinde anlaşılan demokrasinin nesi bu kadar iyi? Eğer 535 kongre üyesinin çoğunluğu herhangi bir konuda uzlaşırsa, sizce bunun bir mahzuru yok mu?

Profesör Williams, yazısının ilerleyen cümlelerinde yeni sorular soruyor ve bilinçli bir şekilde konuyu saptırıyormuş gibi yapıyor:

Diyelim ki önemli bir evlilik kararı vereceksiniz. Kiminle evleneceğiniz konusundaki kararın demokratik bir prosedürle, Amerikan halkının çoğunluğu tarafından verilmesini ister miydiniz? Peki ya Şükran Günü akşamı ne yiyeceğinize demokratik bir süreç kullanılarak karar verilmesi nasıl olurdu? Çoğunluğun iktidarı, herkesin hindi mi, jambon mu, ördek mi yoksa horoz mu yiyeceğini belirlerdi. Oylama yapıldıktan sonra da, sözgelimi, hindi kazanırsa, herkes hindi yemeye zorlanırdı.

Demokrasi anlayışının tartışılmaz olduğu düşüncesi doğrultusunda eğitilen pek çok insanın bu soruları ilgisiz bulacağı malum. Ancak kişisel olan ile kolektif olan arasındaki ilgiye karşı körlük, demokrasinin bir baskı rejimine dönüşmesini kolaylaştıran sebeplerin başında geliyor. Profesör Williams bu konuya dikkat çektikten sonra bu ilgiyi ortaya koyuyor:

Diyorsunuz ki, 'Yapma Williams, insanlar demokrasi dediklerinde kişisel kararlardan bahsetmiyorlar!' Muhtemelen haklısınız. Zira, eğer demokratik süreç hayatımızın kişisel alanlarına uygulansaydı, demokrasiyi zorbalıktan farklı değerlendirmezdik. **Demokrasi konusunda bir önemli problem de bu: Demokrasi, normal şartlar altında zorbalık olarak görülecek uygulamalar için bir meşruiyet atmosferi oluşturuyor.** (vurgu eklendi)

Profesör Williams bu noktada, baştan müstehzi bir üslupla sorduklarına benzer soruları bu sefer ciddi bir şekilde sormaya başlıyor:

Haftalık kazancımın ne kadarını gıda giderleri için ayırmam gerektiğini demokratik bir süreç mi belirlemeli? Ya barınma? Ya kızımın eğitimi? Diyorsunuz ki, 'Williams, bu senin işin ve kimseyi ilgilendirmez.' O zaman sormak istiyorum, haftalık kazancımın ne kadarının emeklilik için ayrılacağı neden benim işim değil?

Dikkat edilecek olursa, pek çok konuda olduğu gibi, politik alanda da statükonun dışında düşünebilmek pek çok insan için mümkün olmuyor. 'Nasıl gelmişse, öyle gitmeli' mantığıyla

özetlenebilecek olan statükocu yaklaşım, hakim uygulamaların ve şişirilip göklere çıkarılan kavramların norm olarak algılandığı bir zihniyetin ifadesi.

Her dönemin olduğu gibi içinde bulunduğumuz dönemin de kendine has *yüceltilen değerleri* mevcut. Bilgi ve iletişim eksenli kavramların dahi demokrasi ile ilişkilendirilerek dile getirilmesine sıklıkla şahit olmamız, bu durumun bir sonucu. Ancak bu türden ifadeler mevcut durumu yansıtmaktan son derece uzak.

İnsanlık tarihi boyunca bilgiye en kolay ulaşılabilen dönemde yaşıyor olduğumuz sıklıkla dile getirilmesine rağmen, bu durum (en azından) sosyal, ekonomik ve politik anlamda geçerli değil. Daha genel anlamda baktığımızda da, aslında bilginin üretilmesinin değil, data ve enformasyonun hızlı bir şekilde yer değiştirmesinin söz konusu olduğu bir ortamla karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Bu da, bilginin değil, etkileşimin artmasını sonuç veriyor. Dahası, edindiğimiz enformasyonların ciddi ölçüde eksik, çarpık ya da manipülatif olmaları, bilgiyi ve etkileşimi faydalı olduğu kadar zararlı da kılabilir. Bir başka deyişle, demokrasi konusunda olduğu gibi, bilgi konusunda da çarpık fikirler hakim kılınıyor. Ancak demokrasi ile bilgi arasındaki ilişki de, her iki alanda söylenen yalanların da birbirlerini karşılıklı olarak beslemesini ve büyütmesini mümkün kılıyor.

Sosyal güvenlik, enflasyon, işsizlik gibi sadece 'kendisini ilgilendiren' konularda duyarlı olan (ve bu konuların dahi hangi teknik gelişmelerin sonucu olduğunu bilmeyen) kitleler, asıl belirleyiciliği olan konuların varlığından dahi haberdar olmuyor. Bilginin kontrol edildiği, çoğu zaman saklandığı ve kimi zaman da istenilen şekilde manipüle edildikten sonra halkın bilgisine sunulduğu ortamlarda, eksik ve çarpık bilgiler doğrultusunda alınan kararlar ya da gösterilen tepkiler, baştan zaten sorunlu olan demokratik iradenin gerçeklerle olan ilgi kopukluğunun hepten ileri bir uca taşınmasına neden oluyor.

Yapısı itibariyle mükemmel ve rasyonel olmaktan epey uzak olan insanların eksik ve yanlış bilgiler doğrultusunda çeşitli kararlara varmaları ve bu kararların demokratik politik katılım süreci sonucunda herkesi bağlayan uygulamalara zemin hazırlaması, demokrasilerde geleceği irrasyonel girdilerin şekillendiriyor olmasını zorunlu kılıyor. Bu durum da, finansal refleksitedeki işleyişe son derece benziyor. Zira, bir partinin iktidara gelmesi adına, savunduğu politikaların geçerli olması değil, bu politikaların çoğunluk tarafından kabul görüp görmemesi önemli.

5. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ

Türkiye'de demokrasi konusu, Cumhuriyet tarihi boyunca gündemden hiç düşmemiş olsa da, bu alandaki tartışmalar, ciddi boyutlardaki kavram karmaşası nedeniyle, olması gerekenden çok daha farklı düzlemlerde yaşandı. Kullandığı kavramları kendi düşünce geleneğinden üretememiş olan, bu nedenle de içselleştiremediği emanet mefhumlar üzerinden siyaset yapmaya çalışan Türk entelijansiyası, demokrasi anlayışına da, çoğu zaman, gerçekte ifade ettiği farklı anlamlar yükledi.

Bu durumun en belirgin özelliği, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren (çok da yanlış olmayan kaygılarla) 'hakimiyet-i milliyet' çerçevesinde ele alınan demokrasinin, başlı başına bir değer olarak değil, meçhul bir istikbalde varılması gereken bir menzil olarak görülmesiydi. Zira

cumhuriyet elitlerinin amacı kendi içinde ve kıymeti kendinden menkul bir değer olarak yücelttikleri asıl ideal Batılılaşmaydı. Demokrasi de dahil olmak üzere bütün diğer kavramlar, bu ideale hizmet ettikleri müddetçe gerekli ve değerliydi. Bir başka deyişle, demokrasi, halkın taleplerini (bu talepler ne olursa olsun) yerine getirerek dayatmaların önüne geçebilmesi itibarıyla değil, kendinde *elitlik* ve *kader belirleyicilik* vehmeden bir zümrenin zihnindeki Batılılaşma idealine hizmet edebildiği ölçüde önemliydi.

Bu anlayışa göre, eğer halk (sözgelimi) hilafetin devamını isterse, bu durumda demokrasi bir tür 'prematüre doğum' olarak algılanıyordu. Ancak aynı halk, iradesini (savaş sonrası şartlarında başka derdi yokmuş gibi) *Batılılar gibi giyinmek* ya da *yaşamak* yönünde tecelli ettirecek olursa, o zaman demokrasi, 'zamanı gelmiş bir uygulama' olarak görülebilirdi. Dolayısıyla, esas olan, halkın kendisi için ne istediği değil, bu isteğin iktidardaki azınlıkça makul karşılanıp karşılanmayacak olmasıydı.

Bu noktada, 'Madem hakimiyet-i milliyenin tecellisi ancak siyasi iktidarın arzularıyla örtüşmesi durumunda muteber oluyor, o zaman sosyal politikaların yapılmasında belirleyiciliği halka veren bir rejimin baştan reddedilmeyip müstakbele tevdi edilmesinin nedeni neydi?' gibi bir soru zorunlu hale geliyor. Tek parti iktidarından bu yana bu soru, 'halkın henüz kendi adına karar alabilecek bilince ulaşmamış olması' ekseninde yanıtlanmış olsa da, demokrasinin de örnek alınmak istenen Batıdan ithal edilmiş bir kavram olduğunu ve kendisini Batılılaşmayı seçici olmadan benimsemek zorunda hisseden tek parti rejiminin bu nedenle demokrasiyi bir kenara koymakta doğal olarak zorlanacağını da hesaba katmak gerekli. (Daha sonraki yıllarda Avrupa'da faşist ideolojinin yükselişe geçmesiyle birlikte tek parti ideologlarının demokrasiye ilke bazında da karşı çıkan beyanlatlarının artması bu yaklaşımı doğruluyor.)

Türkiye'de Çoğunluğun İktidarı

Demokrasi, doğmuş olduğu Batı medeniyetinin şartları içerisinde değerlendirildiğinde çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşmeye fazlasıyla müsait bir rejim olarak bireysel haklar adına bir tehdit oluştursa da, Türkiye için böyle bir tehlike hiçbir zaman mevcut olmadı. Zira demokrasiye zaten baştan şüpheyle yaklaşan seçilmemiş iktidar, Türkiye'de seçimle gelen *çoğunluğun* değil, militer zihniyete sahip bir *azınlığın* diktatörlüğünün söz konusu olduğu bir rejimi hakim kıldı. Bu yapı 1945 yılından itibaren değişmeye başlasa da, 1950 yılında halkın 'çoğunluğunun' iktidarı değiştirmesinden sonra bile söz konusu iktidarın etkisi ortadan kalkmadı. Zira, aynı zihniyet bu sefer de devlet bürokrasisi içerisinde örgütlenmiş *atanmış kadrolar* aracılığıyla kendi ideolojisini (bu ideolojiyi benimseyen benimsemeyen) herkes üzerinde hakim kılma gayretinde oldu.

Kendisinde halkın geri kalanının mukadderatına hakim olma hakkı gören ve 2000'li yıllardan itibaren daha çok 'Beyaz Türkler' olarak adlandırılmaya başlanan bu kesim, kendi ideolojisine 'resmi' hüviyet kazandırmış olmanın sunduğu kimi yasal kılıflarla, Türkiye'nin sorunlarının çözümü adına alternatif düşünce üretimini ve fikir alışverişini de suç kapsamına aldı. Bunun sonucunda da, Türkiye'de cumhuriyet tarihinin neredeyse tamamı boyunca halkın siyasi alanda tam anlamıyla hür bir katılımçılık sergileyebilmesi ya da özgürce ve korkusuzca fikir alışverişinde bulunabilmesi mümkün olmadı.

Söz konusu 'beyaz' kesimin ideolojisi kaba asker kuvvetiyle korunmakta olduğundan, bu yapının çoğunluğun iktidarını öngören demokratik sistemin araçlarıyla değiştirilmesine de imkan tanınmadı. Dahası, söz konusu çoğunluğun fikir dünyasının beyaz kesiminkine benzetilebilmesi (ve böylelikle demokrasinin ortaya oyduğu tehlikenin bertaraf edilebilmesi) amacıyla örgün eğitim başta olmak üzere pek çok alanda çeşitli propaganda teknikleri kullanılmaya devam edilerek halkın fikirleri tesir ve kontrol altına alınmaya çalışıldı.

Kendi düşüncelerini tartışılmaz doğrular olarak gören, halkı ise, resmi ideolojinin kıymeti kendinden menkul doğrularını ilke edinmeye ihtiyacı olan 'adam edilmesi gereken vatandaş adayları' olarak algılayan, bu kategorizasyon sayesinde de fiziksel ve zihinsel dayatmalara ve kaba kuvvete dayanan zorba tehditlere meşruiyet zemini bulduğunu zanneden bu azınlık, cumhuriyet tarihi boyunca Türk siyasetine yön verdi.

Aydınlanma kavramı, kendini elit zanneden bu zorba azınlığın dilinden hiç düşmedi. Ancak yine aynı azınlık, her türlü iktidarın meşruiyetini sorgulayan, dahası, 'otoritenin sorgulanması' kavramını bir değer olarak benimseyen aydınlanma anlayışına istisnalar getirmekte de mahzur görmedi.

Türkiye'de Temsili Demokrasi

Demokrasinin olmadığı bir yerde 'temsili' demokrasinin zaten baştan var olamayacağı açık olsa da, her kavramın içini boşaltıp kendi istediği şekilde dolduran, sonra da ortaya koydukları acınası fikirleri 'tartışma kabul etmeyecek, mutlak doğrular' olarak halka belletmeye çalışan statükocu azınlık, yeri geldiğinde, gerçek demokrasilerde *seçilmişlerin* değil, *atanmışların* söz sahibi olduklarını iddia etmekte dahi bir mahzur görmedi.

Cumhuriyet elitinin 'temsili' demokrasi kavramının içini bu türden teknokrasi türevi uygulamalarla doldurmak istemesi, muz cumhuriyetlerinde halkı kandırma hedefiyle uygulanan ve 'personel demokrasisi' olarak nitelendirilebilecek olan bir yapıya epey benzemektedir. Bu yapıya göre, devlet politikası, devleti ele geçirmiş olan *atanmışlarca* belirlenirken, halkın seçtiği bir meclis de söz konusudur. Bu meclis, atanmışlar tarafından belirlenen devlet politikalarını uygulamakla mükelleftir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, halkın seçtiği temsilciler sürekli değişse de, hakim uygulamalarda dikkate değer hiçbir değişiklik yaşanmayacaktır. Zira değişen, politikalar değil, personeldir. Ancak bu personel yapısının fonksiyonları ve inisiyatif alma gücü son derece sınırlı olsa da, belirli aralıklarla 'halk tarafından' rotasyona tabi tutulmaları esastır. Zira 'adam edilmek' bir yana, muz cumhuriyetinin ideolojisi doğrultusunda hepten cahil bırakılan halk, politika felsefesi nedir bilmediğinden, hangi devlet kurumlarının ne tür işlevselliğe sahip olduğunu anlayamayacak, seçtiği meclisin - pek çok konuda eli kolu bağlı olsa da - ülkeyi yönettiğini zannedecek, dolayısıyla da halkın siyasal idarede söz sahibi olduğuna inanmakta mahzur görmeyecektir.

Emekli askerlerin devlet politikasını TBMM'nin belirlemesinden bahis açıldığında halkın gözleri önünde tepki verebildiği, askerlerce hazırlanan gizli anayasalarla yönetildiği iddia edilen Türkiye'de de bu yapıdan izler olmadığını söylemek elbette çok zor. Dahası, bu türden son derece net gerçekler gözüne sokulsa dahi, tesiri altında olduğu şartlandırma nedeniyle bunları reddetmek isteyenlerin mevcut olmadığını söylemek de pek mümkün değil. Ancak, Türkiye'nin, Avrupa Birliği doğrultusunda atılan adımlar ve yaşanan hukuki reformlarla bu kabuğu kırma yoluna girdiği de bir gerçek. Bu gelişmeler yaşanmaya başlanır başlanmaz da, bugüne dek kayıtsız şartsız Avrupalılaşıma yanlısı olan kesimlerin, AB karşıtlığına soyunmuş olmaları da -olayları okumasını ve ders almasını bilenler için - aynı ölçüde ibret verici mahiyette.

Türkiye'de Propaganda

Demokrasilerde iktidarın gündemini, dış politika ya da ekonomi gibi belli seviyede bir uzmanlık gerektiren konular oluştururken, halkla ilişkilerde seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun net bir fikir sahibi olmadığı bu konular yerine, sosyal güvenlik, enflasyon ya da asgari ücret gibi 'yiğınların gündeminde olan' tekil konuların üzerinde durulması, gerçek gündem ile halkın gündeminin farklılaştığı bir yapıya işaret ediyor. İktidarların söz konusu sorunlu yapıyı ortadan kaldırmak yerine, bu iki boyutlu yapı yokmuş gibi davranmayı tercih etmeleri, dahası, iktidarlarını temin adına uygulanacak propaganda tekniklerini de söz konusu sahte gündem üzerine yoğunlaştırmaları, dünya demokrasilerinde sıklıkla rastlanan bir sistem açığı durumunda. Ancak Türkiye'de sürdürülen propagandanın yapısında, dünya demokrasilerine ait bu açıktan çok daha farklı bir özellik göze çarpıyor.

Zira Türkiye'de devlet, asgari ücret, enflasyon, işsizlik gibi konulardan oluşan 'halkın gündemi' ile 'gerçek gündem' ayırımına gidip halkın gündemine *odaklanmanın* yanı sıra, bizzat halkın gündemini *belirleme* yoluna gidiyor. Birinci sınıfa başlayan 6 yaşını henüz tamamlamış olan öğrencilere ('7 çok geç' olduğundan olsa gerek) ilk günden kendi doğrularını aşılamağa başlayan devlet, normal şartlar altında tek gündemi 'oyun oynamak' olacak çocuklara 'en iyi yönetim biçimlerinden', 'kültürel ve siyasal devrimlerden' bahsetmeye, 'dostlar ve düşmanlar belletmeye' başlıyor. Orta dereceli okullarla ve hatta üniversitelerle hemen hemen aynı

dakikaya tekabül eden ders süreleri boyunca sınıflara hapsedilen öğrenciler, Mao'nun 'kalıp' (mold) sistemine çok benzeyen sıkı bir eğitim sürecinden geçiriliyor.

Sağlıklı bir insanın, yıllar süren böyle bir sürecin psikolojik tesirinden ömür boyu kurtulması mümkün olmasa da, devletin propagandası mezun olduktan sonra da vatandaşların yakasını bırakmıyor. Türkiye'de ilgili ilgisiz her türlü gündem maddesinin, 'rejim ve düşmanları' ekseninde değerlendirilmeye müsait olması (ya da müsait hale getirilmesi), bu noktada dikkate alınması gerekli olan bir diğer konu. 'Biz ve diğerleri' şeklinde bir algılama mekanizmasını olağanlaştıran bu yapı, halkın kamplara ayrılmasına ve dolayısıyla asırlardır bu ülkede yaşayan ve 'buralı' olan pek çok kesime inanç ya da etnik köken bazında ayrımcılık yapılmasına ve böylelikle halkın bir kısmının ikinci sınıf vatandaş konumuna itilmesine neden oluyor.

Halkın gündemini *belirleme* kaygısının - çoğu zaman dikkatlerden kaçan - bir diğer önemli sonucu da, kendi halkına gündem belirlemeye odaklanan devletin, 'gerçek gündeme' (ve dolayısıyla ülkenin sınırları dışında kalan dünyaya) yabancılaşması ve bunun sonucunda, içinde yaşadığı dönemde yaşanan değişim ve gelişimleri ciddi ölçüde ıskalamaya başlaması.

Türkiye'de Refleksivite

Doğduğu günden itibaren 'eksik ve yanlış bilgiler' bombardımanına maruz bırakılan Türk insanının, bu bilgiler üzerine sağlıklı düşünceler bina etmesi elbette mümkün olmuyor. İrrasyonel ve kusurlu bir ameliyat-ı fikriye neticesinde alınan kararlar da, gelecek adına sağlıksız sonuçlar doğuracak fiillerin olağanlaşmasına neden oluyor. Bu şekilde, kendi sığınağına hapsolan/hapsedilen Türk halkı, uzun yıllardır kendi eliyle kendi geleceğini kısırlaştırmaya devam ediyor.

'Daha iyi bir gelecek tesis etme' amacıyla atılan adımların, planlanmakta olan geleceği değiştirmesi, söz konusu değişikliğin, atılan adımlara esas teşkil eden düşüncelerin (eksik ve yanlış bilgilerle şekillenmiş olmalarından ötürü) içerdikleri hataların derecesi ölçüsünde vahim bir hal almasına neden oluyor. Tek parti döneminin tek sesli yapısından bugüne dek sürekli dezenformasyona maruz bırakılan insanların düşüncelerinin ne denli çarpık bilgilerle şekillendiği hatırlanacak olursa, bu düşüncelerden doğan eylemlerin doğuracağı vahametinin derecesinin pek de düşük olmayacağı daha iyi anlaşılabilir.

Çevresinde yaşanan gelişmeleri çarpık bilgilerle okuyan, bu çarpık bilgiler doğrultusunda edindiği düşünceler neticesinde de, söz konusu gelişmelere belli eylemlerle karşı durmaya karar veren her insan bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kişinin karar kıldığı eylem, seçimde belli bir partiye oy vermekten politik aktivizme kadar uzanan geniş bir aralık içerisinde yer alabilir. Belli ideolojilere saplanan, söz konusu ideolojilerin öngördüğü sosyal sistemi hakim kılma amacıyla çeşitli şiddet içeren eylemlere girişen kitleler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak hangi formatta olursa olsun, eksik ve yanlış bilgilerden yola çıkılarak gerçekleştirilen fiiller, yaşanan gelişmeleri gerçekte olduğundan çok daha farklı bir şekilde okuyan faillerin umduklarından çok daha farklı sonuçlar verecektir.

Bu durumun nedenleri (ve sonuçları), her refleksif eylemde olduğu gibi aynıdır:

- Faillerin kendi akıllarınca öngördükleri gidişat, zaten yapılan tahminlerden farklı bir yöne eğilim göstermektedir.

- Failler, mevcut durum ve geleceğin dinamiklerini kavramaktan aciz oldukları gibi, gerçekleştirmeye çalıştıkları 'daha güzel' gelecek konusunda da nitelik olarak mükemmel olmaktan çok uzak olan tasavvurlara sahiptirler.
- Failler, mevcut şartları ve gidişatı olduğundan farklı okudukları için, eylemlerinin bu şartlarla etkileşmesi durumunda ortaya çıkacak sonuçlar hakkında doğru tahmin yapabilmeleri de mümkün değildir.
- **Faillerin baştan yanlış öngördükleri gelecek, bu eylemler sonucunda yeniden değişmiştir.**

Başka ülkeler için olduğu gibi, Türkiye söz konusu olduğunda da, gerek ekonomik, gerekse politik alanda, *olayların refleksif karakterleri hesaba katılmadan* ortaya konan analizlerin yanlış sonuçlara ulaşacağı açık. Bu nedenle de, Türkiye'de, değişimin 'meclisin elinde' olduğunu düşünen, farklı kurumların yetki ve güçlerinden bihaber olan insanların 'daha iyi bir Türkiye' hayaliyle çeşitli siyasilerin peşine takılmaları, kendilerinininkine benzer bir siyasi alan tasavvuruna sahip olan ancak bir başka siyasetçiye iman etmiş bulunanlarla kıyasıya polemikler içerisine girmeleri, olayların bilgi boyutu ve refleksif yapısı göz önüne alınmadan izah edilemez.

Sonuç

Türkiye'de resmi ideoloji her ne kadar mutlak doğrunun kendi tekelinde olduğunu açıkça iddia etmese de, bugüne kadar kendi dikte ettiği yapısal anlayışın dışındaki düşüncelerin, siyasi platformda temsil edilmesi bir yana, ifade edilmesine dahi sürekli sert tepkiler verdi ve kendi anlayışına tehdit oluşturan tüm düşünceleri çeşitli sloganlarla yaftalayıp halkı korkuttu. Önünü alamayabileceğini hissettiği akımları ise daha doğrudan müdahalelerle ezdi.

Demokles'in kılıcı altındaki Türk siyaseti, bu şartlar gereği doğal olarak resmi ideolojiyi 'ilişilmemesi gereken' bir güç olarak gördü ve kendisine bırakılan sığ bir alanda sözde bir siyaset yaptı. Bu nedenle, devletçi ve kollektivist bir yapıya sahip olan resmi ideolojinin sosyal, siyasi ve ekonomik politikalarındaki hakimiyeti çok partili hayata geçtikten sonra da değişmedi. Sonuç itibarıyla de, bireysel haklara sahip çıkmak bir yana, resmi ideolojiyi koruma adına bireylerin hak ve özgürlüklerini hiçe saymayı dahi mübah gören bir anlayış doğdu.

Bütün bunlardan hareketle, Cumhuriyet tarihi boyunca, (hangi partinin başta olduğundan tamamen bağımsız olarak) çoğunluğun değil, azınlığın iktidarda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yeri geldiğinde Cumhuriyet tarihinin en yüksek oy oranı ile iktidara gelmiş olan bir başbakanı asmaktan dahi çekinmeyecek denli küstahlaşabilen bu anlayışın yoğun tesiri altında yetişen nesillerin değer yargıları da (doğal olarak) aynı derecede çarpık oldu. Netice itibarıyla demokrasi olduğunu iddia eden bu sisteme inancı kalmayan halk, ya apolitik bir hayatı tercih etti, ya da taleplerini (olmayan) siyasi platformlarda değil, sokaklarda dile getirmeye müsait hale geldi. Çoğulcu bir yapının örneklerini hiçbir zaman görememiş ve bilememiş olan gençler, etkisi altına girdikleri odaklar kendilerine sokaklara inip kendileri gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla çatışmalarını telkin ettiğinde de, üniversitelerde ve meydanlarda kan dökmekten geri durmadılar.

Yaşanan onca acıya rağmen, resmi ideoloji yanlısı kesim, 'çağdaşlık', 'ilericilik', 'aydınlanma' gibi kavramlarla birlikte günü geldiğinde 'demokrasi' kelimesini de sloganlaştırmaktan çekinmedi.

Hatta kendilerine düşman belledikleri siyasi oluşumlar güçlendikçe, demokrasi konusunda beyanat verme durumunda olan resmi ideoloji yanlıları, çoğu kez 'Demokrasilerde *çoğunluğun azınlığı bastırmasının* söz konusu olamayacağını, böyle bir demokrasi anlayışını kabul edemeyeceklerini' ifade ettiler.

Bu yaklaşım, klasik demokrasiye değil, Avrupa'da hakim olan liberal demokrasiye aitti. Ancak aynı liberal demokrat anlayışa göre, *azınlığın çoğunluğu* bastırmasını ise zaten baştan demokrasi olarak nitelendirmek mümkün değildi. Ancak 'Beyaz' Türkleri, çoğunluk değil, azınlık ilgilendiriyordu, çünkü onlar hep azınlıkta oldular ve farklı bir zihniyetin (çoğunluğun iktidarını öngören) demokrasi aracılığıyla iktidara gelmesinden ve kurdukları köhne sistemi değiştirmesinden korktular. Bu nedenle de 'kültürel anlamda' Batılılaşma hareketlerini can-ı gönülden desteklerken, Avrupa Birliği uyum çabaları çerçevesinde 'siyaseten' Batılılaşma gündeme geldiğinde tepki gösterdiler. Liberal demokrasinin sahip çıktığı düşünce özgürlüğü kavramını da çok takdir ediyorlardı elbette, ama onlara göre Türkiye'nin hep 'kendine özgü şartları' vardı. Zaten dile getirilmesinden hiç hoşlanmasalar da, o şartları ortaya çıkaranlar da, başkalarına empoze edenler de yine kendileriydi.

6. SONUÇ

Politik teorilerin inşa edilmeleri esnasında temel alınan 'çıkış noktaları', öngörülen sistemin niteliği konusunda (doğal olarak) ciddi bir belirleyiciliğe sahip oluyor. Teorisyenin paradigmatları ya da ilgili dönemdeki toplumsal taleplerin niteliği kadar, 'hangi problemin çözülmek istendiği' konusuyla da ilgili olan bu durum, söz konusu sistemin reflekslerinin de aynı 'çıkış noktaları' doğrultusunda oluşacak olması nedeniyle önemli.

Çoğunluktan 'yola çıkarak' tesis edilen demokrasilerde yürürlüğe konan pek çok uygulamaya 'Halk böyle istedi' gerekçesiyle meşruiyet kazandırılması, bu tip siyasal yapılanmalarda çoğunluğa dahil olmayanların bireysel haklarının (liberal demokrasi anlayışında olduğu gibi) 'ayrıca' tanımlanıp korunma altına alınmasını kaçınılmaz kılıyor. Böyle bir anlayış, düşünce özgürlüğü önündeki engelleri önemli ölçüde kaldırırsa dahi, bireysel haklar adına kuşatıcı bir yapı ortaya koyamıyor.

Özgürlüklerin hakim kılınabilmesi için, çıkış noktası 'çoğunluğun oyu' değil, 'bireysel haklar' olan ve anlayışını bu temelden inşa eden bir politik yapı gerekli. Bu nedenle de, Cumhuriyet anlayışı, 'insanlara ait olan' bir rejim düşüncesinden yola çıkması ve öngördüğü sistemi bu çıkış noktasından örgülemeye başlaması nedeniyle demokrasiye nazaran çok daha sağlam bir zemin sunuyor.⁹ Böyle bir yapı içerisinde, felsefesi itibariyle tamamen farklı reflekslere sahip olan devlet de, çoğunluğun iradesinin tecelligahı değil, bireysel hakların koruyucusu konumunda oluyor.

Amerika Birleşik Devletleri'ni kuran kadronun öngördüğü (ve günümüz itibariyle epey uzaklaşmış olan) sistemin bu türden bir cumhuriyet düşüncesine çok yakın olduğu söylenebilir. Demokrasi anlayışına çok sert eleştiriler getiren John Adams'ın şu sözleri bu duruma net bir örnek olabilir: 'Bir bireyi demokrasideki çoğunluğa karşı savunmak, monarşideki bir krala karşı savunmak kadar gereklidir.'

⁹ Burada akademik anlamlarıyla kullanılan demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının (elbette) Türkiye'de cari olan demokratik uygulamalar ya da cumhuriyet anlayışıyla isim benzerliği dışında herhangi bir ilgisi yok. Bu nedenle, Türkiye'de halen süren 'cumhuriyetin demokratikleştirilmesi' tartışmasında sözü edilen *demokratikleşme* ile burada savunulan *cumhuriyetleşme*, birbirine çok da zıt şeyler değil.

Özgürlüklerin çoğunluğun insafında olmasının bireysel haklar adına ne gibi bir tehlike oluşturduğu konusunda örnek olarak Türkiye'de zaman zaman türban konusuna çözüm olarak önerilen 'referandum' uygulaması incelenebilir. Referandum, gerçekten de demokrasi anlayışı çerçevesinde son derece doğal karşılanması gereken bir uygulama. Ancak Türkiye'de devlete hakim olan güçler demokrat (bile) olmadıkları ve temelde kendi ideolojilerini - ister bir çoğunluğa isterse de bir azınlığa karşı olsun - bir şekilde hakim kılabilme kaygısıyla hareket ettikleri için, bu konuda bir referanduma gidilmesini istemiyorlar. Ancak, türban ya da benzeri bir konunun referanduma götürülmesini, özgürlük çerçevesinde açıklayabilmek çok zor.

Şöyle ki, 'insanlara ait olan' özgür bir cumhuriyette, böyle bir konu devletin ya da insanların gündemine alınamaz. Çünkü sayıları belli bir çoğunluğa karşılık gelen insanların, (bu çoğunluğun oranı ne olursa olsun) başkalarına kişisel tercihlerini hayata geçirme ya da geçirmeme hakkı tanımaları söz konusu olamaz. Bu basit örnek, demokrasi ve cumhuriyet anlayışlarının devlet ekseninde toplumsal hayata yansımalarına güzel bir örnek olabilir. Çünkü, demokrasilerde kimin başını örtüp örtmeyeceğine referandum sonucunda oluşan çoğunluk karar verebilirken, cumhuriyetlerde böyle bir konu hakkında düzenlemelere gitmek ya da yaptırımlar uygulamak hiç kimsenin haddinde değildir.

Zira cumhuriyet gibi, insanlara (ya da insana) ait olan rejimlerde esas olan 'haklar'dır. Ancak, çoğunluğun onayına (ya da insafına) bağlı kılındığı andan itibaren, söz konusu hakları 'izin' olarak nitelendirmeye başlamak çok daha doğru olur.

Demokrasi ve Cumhuriyet İlişkisi

Klasik demokrasinin basit çoğunluk esasına dayanan yapısı, birey bazında bir yapılanmaya daha müsait bir ortam sunan cumhuriyet ile her ne kadar uyumlu olmasa da, bu durum demokrasi ile cumhuriyet kavramları arasında hiçbir bağlantı ya da uyum olamayacağı anlamına da gelmiyor. Dahası, konu cumhuriyet açısından ele alındığında, cumhuriyetin, demokrasinin *kendisine* olmasa bile *düşünce geleneğine* ihtiyacı olduğunu söylemek de mümkün. Şöyle ki, 'insanlara ait olmak' gibi bir çıkış noktasına sahip olan cumhuriyetin bu niteliği prensip bazında çok önemli olsa da, bu durum işlevsellik adına herhangi bir avantaj sunmuyor. Zira herhangi bir despotun ya da oligarşinin taleplerine uyum göstermek zorunda olmayan cumhuriyet rejimi insanların, farklı fikirlere sahip olmaları ve bu nedenle de, sosyal, politik ve ekonomik politikaların belirlenmesi söz konusu olduğunda farklı yönde talepler dile getirmeleri doğaldır. Bu noktada, çoğunluğun taleplerinin azınlıkların bastırmadığı bir sistem geliştirme kaygısı içerisinde olması gereken cumhuriyetin işlevsel olabilmesi adına demokratik düşünce geleneği içerisinde gelişmiş olan 'uzlaşma kültürü'nü benimsemesi gerekiyor.

'Demokratik cumhuriyet' olarak tanımlanabilecek olan bu sistemin çıkış noktası, rejimin insanlara ait olması, yani cumhuriyet iken, (tamlayan olarak kullanılan) demokrasi, 'uzlaşma kültürü'nün benimsenmiş olmasının bir ifadesi olarak bu rejimin bir niteleyeni durumundadır.

İnsanların farklılıklarını uzlaştırabilme gayreti ve becerisine sahip oldukları ölçüde başarılı olabilecek olan bu sistem, devletin mümkün olduğunca az konuya müdahale etmesi ve dolayısıyla da mümkün olduğunca az konuda kanun yapmasıyla işlevsellik ve tutarlılık kazanabilir.¹⁰ Siviller arasındaki ilişkilerin sivil örgütlenmeler bünyesinde geliştirileceği ve uyuşmazlıkların özel hukuk vasıtasıyla çözüme kavuşturulacağı bu sistemde, sosyal alana *tekeller* ve *yasal izinler* değil, *bireysel haklar* ve *seçme özgürlüğü* hakim olacaktır. □

¹⁰ Bu noktada, Frank Herbert'in 'God Emperor of Dune' adlı romanında geçen şu pasaj hatırlanmalı: 'Çoğu medeniyet korkaklık üzerine kurulmuştur. Korkak olmayı öğretmek medenileştirmek epey kolaydır. Cesaret standardını düşürürsün. İstekleri sınırlarsın. İştahları denetim altına alırsın. Ufkun etrafını çitle çevirirsin. Her faaliyet için bir kanun yaparsın. Kaosun varlığını inkar edersin. Çocuklara bile yavaş yavaş nefes almalarını öğretirsin. Evcilleştirirsin.'